

Тернопільський національний економічний університет

Кафедра економічної теорії

Міждисциплінарна курсова робота

3

«Економічної теорії»

на тему:

«Попит на гроші в національній економіці»

Студентки 2 курсу групи ФБС-21
напряму підготовки фінанси та кредит
Ганущак Ольги Миколаївни

Керівник:
доцент, кандидат економічних наук,
Возьний К.З.

Національна шкала _____

Кількість балів _____

Оцінка ECTS _____

Члени комісії _____

(підпис, прізвище та ініціали)

_____
(підпис, прізвище та ініціали)

_____
(підпис, прізвище та ініціали)

м. Тернопіль – 2016 р.

План

Вступ

Розділ 1. Економічна суть попиту на гроші

Розділ 2. Аналіз основних економічних теорій грошового попиту

Розділ 3. Аналіз формування попиту на гроші в економіці України

Розділ 4. Шляхи удосконалення механізму грошового обігу в Україні

Висновки

Список використаної літератури

Зміст

Вступ	Помилка! Закладку не визначено.
Розділ 1	
Економічна суть попиту на гроші	6
Розділ 2	
Аналіз основних економічних теорій грошового попиту	11
Розділ 3	
Аналіз формування попиту на гроші в економіці України	27
Розділ 4	
Шляхи удосконалення механізму грошового обігу в Україні	34
Висновки	41
Список використаної літератури.....	43

Вступ

Грошовий ринок - це особливий сектор ринку, на якому здійснюються купівля та продаж грошей як специфічного товару, формуються попит, пропозиція і ціна на цей товар. Визначальний вплив зміни попиту та пропозиції грошей на ставку процента як їх ціну є свідченням підпорядкованості грошового ринку загальним закономірностям функціонування ринку взагалі.

Об'єктом дослідження курсової роботи є теоретичні засади попиту грошового ринку.

Предмет дослідження - аналіз грошового ринку України.

Метою курсової роботи є дослідження та аналіз попиту на гроші.

Завдання формування оптимальної схеми і конкретних механізмів регулювання грошової маси в обігу є сьогодні надзвичайно актуальним. Старі випробувані монетарні інструменти - касовий і кредитний плани вже не придатні для ринкових умов.

Сучасна національна грошова система України має перехідний характер. Вона перебуває у стадії становлення і переходу до розвинених грошових структур ринкового типу. В перспективі система управління сукупним грошовим оборотом в Україні має відповідати міжнародним стандартам і вимогам.

Класична монетарна теорія виходить із того, що в умовах розвиненої ринкової економіки діє автоматичний механізм саморегуляції попиту і пропозиції грошей. Ідеться про функцію захисних стабілізаторів, які автоматично спрямовують розвиток грошової системи в напрямку встановлення рівноваги. Звісно, мова йдеться про розвиток лише відповідної тенденції. У дійсності абсолютна рівновага попиту та пропозиції ніколи не досягається. Та річ не в цьому. Важливо зрозуміти, що у випадках, коли існує недостатність грошей або їх надлишок, грошова система включає власні важелі саморегулювання, які діють у напрямку відповідного врівноваження монетарного ринку.

У структурі врівноваження попиту і пропозиції грошей винятково важлива роль належить такому саморегуляторові монетарного ринку, як швидкість обігу грошей.

Удосконалення грошового обігу - скорочення періодів між видачею платні, широке використання кредитних карток, електронного зв'язку, який прискорює здійснення платежів - все це приводить до збільшення швидкості обігу грошей. Це відчутно здешевлює систему обігу грошей, робить її мобільнішою та ефективнішою. У випадку зменшення кількості грошей, що обслуговує певну величину ВВП, швидкість обігу кожної грошової одиниці має зрости. Недостатність грошової маси, необхідної для обслуговування обігу товарів і послуг, компенсується прискоренням V . Важливо звернути увагу і на те, що таке прискорення здійснюється автоматично методом саморегулювання.

За останні роки в економіці і банківській системі нашої країни відбулися радикальні зміни, обумовлені досягненням Україною політичної та економічної незалежності і переходом до розбудови соціально орієнтованої ринкової економіки, що характеризуються зокрема:

- формування дворівневої банківської системи;
- створення власної грошової системи;
- проведення грошової реформи із запровадженням у готівковий обіг національної грошової одиниці - гривні;
- конституційним визначенням основної функції Національного банку України - забезпечення стабільності національної грошової одиниці;
- подолання гіперінфляційних процесів в економіці країни і досягненням фінансової стабілізації на основі виваженого застосування механізмів монетарної політики.

Існуюча економічна система не стимулює залучення готівки у банківську систему та зберігання заощаджень населення на вкладах.

Необхідність раціоналізації платіжної системи вимагає, з одного боку, відмови від адміністративного регулювання готівкового обігу і повної лібералізації операцій з готівкою, а з другого - суттєвого їх скорочення на користь безготівкових форм розрахунків, таких, як платіжні картки, чеки тощо.

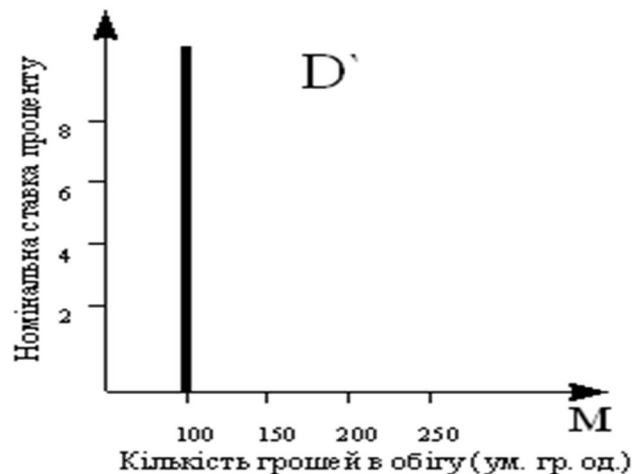
1.Економічна суть попиту на гроші.

Попит на гроші - це запас грошей, яким економічні суб'єкти прагнуть володіти на певний момент. Він може означати частину багатства, яким володіють учасники господарського життя у ліквідній формі грошей, як засобом обігу і засобом збереження вартості. У відповідності до цього розрізняють три групи мотивів попиту: попит на гроші економічних суб'єктів для задоволення поточних потреб, мотив завбачливості і спекулятивний мотив. [8, 256]

Попит на гроші як засіб обігу включає попит на ділові угоди і операції, а його теоретичне обґрунтування базується на методологічних засадах рівняння обміну І.Фішера:

$$M V = PQ. (1)$$

Загалом це рівняння свідчить, що кількість грошей необхідна для обігу, прямо пропорційна реальному обсягові виробництва (ВВП) і обернено пропорційна швидкості обігу грошей (V). При цьому гроші як засіб обігу не залежать від рівня відсотка. Операційний попит на гроші графічно можна зобразити так:

Мал. 1. Операційний попит на гроші

Рис.1 Операційний попит на гроші.

Тут гроші нагромаджуються з метою створення запасів купівельних і платіжних засобів, достатніх для задоволення поточних потреб у товарах і послугах (транзакційний запас). Розмір цього запасу визначають поточною або операційною касою. Його наявність у необхідних розмірах створює значні

зручності власникові, забезпечує його ліквідність і авторитет платоспроможного контрагента.

Попит на постійний запас грошей як форму багатства, що здатна примножити дохід (мотив завбачливості), і попит на тривалий запас грошей для здійснення майбутніх платежів та отримання додаткових доходів (спекулятивний мотив) зводиться до нагромадження купівельних ресурсів

тривалішого характеру. За допомогою першого запасу можуть задовольнятися непередбачені потреби чи несподівані можливості, тобто він виконує роль страхового резерву.[1, 3-6]

У такому розумінні він наближається до характеру трансакційного запасу грошей, але довготриваліший і здатний приносити дохід.

Спекулятивний мотив попиту на гроші формує запас грошей для перетворення у високодохідний фінансовий актив. Ідею цього мотиву Дж. Кейнс використав як основу залежності попиту на гроші від зміни ставки відсотка та регулювання грошової маси як центрального інструмента грошово-кредитної політики. Механізм дії цього запасу спирається на такі положення:

- актив у грошовій формі приносить мінімальний (часто нульовий) дохід, але має максимальний захист від ризиків. Зберігаючи гроші, власники втрачають доходи, які називають альтернативною вартістю зберігання. Величина альтернативної вартості зберігання залежить від середньої норми відсотка, отриманого від володіння фінансовими активами, та запасу грошей. Щоб не втрачати альтернативну вартість, суб'єкти за умов підвищення відсотка прагнуть зменшувати запас грошей, від чого зменшується і попит на гроші. Якщо ж ризики від володіння фінансовими інструментами зростають, то власники надають перевагу володінню готівкою.[9, 250]

Провідними чинниками, що визначають сукупний попит на гроші на макроекономічному рівні є: по-перше, зміна обсягів виробництва (національного доходу), зміни абсолютного рівня цін і реального обсягу виробництва, швидкість обігу грошей. Зокрема, чим вища швидкість обігу грошей, тим меншим буде попит на гроші. Але на мікроекономічному рівні фактор швидкості обігу грошей

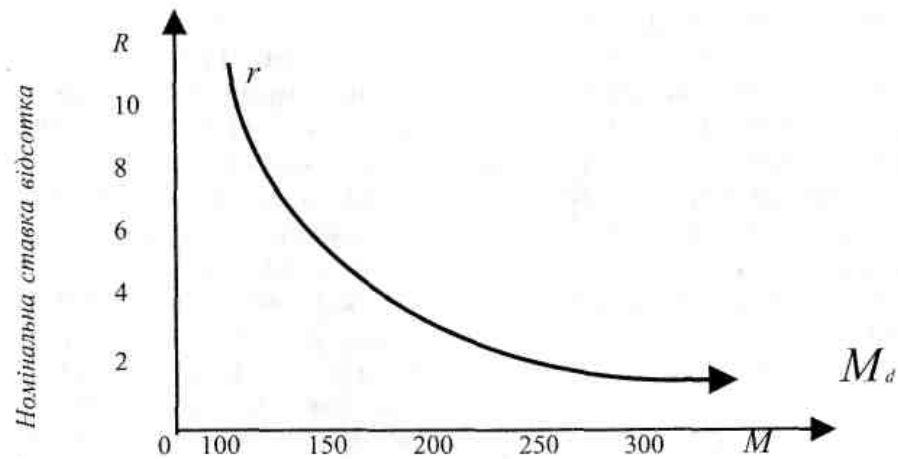
зникає. На його місці з'являється чинник зміни норми відсотка (R). Внаслідок цього попит на гроші складає:

$$M_d = f(R). \quad (2)$$

Серед інших факторів, що впливають на попит, провідними є чинники інфляції, накопичення багатства, очікуваного погіршення кон'юнктури ринків тощо.

Попит на гроші як засіб збереження вартості (Γ'') залежить обернено пропорційно від величини номінальної ставки відсотка, тому що володіння готівкою і чековими вкладками, які не приносять відсотків, викликають у власника грошей певні альтернативні втрати у порівнянні з використанням заощаджень у вигляді цінних паперів. Ось чому розподіл фінансових активів на готівку і облігації залежить від величини ставки відсотка: чим вона вища, тим нижчий курс цінних паперів і вищий попит на них, тим нижчий попит на готівку.[21, 328]

За цих умов загальний попит на гроші складає: $\Gamma = \Gamma' + \Gamma''$ що графічно можна виразити так:

Кількість грошей в обігу (умов. гр. од.)

Рис.2 Попит на гроші як засіб збереження вартості

На цьому малюнку функціональна залежність загального попиту на гроші залежить від номінальної ставки відсотка та обсягів номінального ВВП і набуває вигляду кривої, що опускається вниз. При цьому, якщо діє висока відсоткова ставка, то крива стає майже вертикально, оскільки майже всі заощадження

вкладаються у придбання цінних паперів, попит на гроші обмежується лише операційним попитом і вже не знижується під тиском зростання відсотка.

Попит на гроші як засіб обігу і збереження вартості спирається на методологію кембріджського рівняння кількісної теорії грошей або теорію касових залишків, у якій враховано основні функції грошей як засобу обігу, засобу платежу і нагромадження:

$$M_d = k \cdot P \cdot Q \quad (3)$$

Дж. Кейнс, розглядаючи попит на гроші застосував дану формулу як методологію оцінки попиту на гроші у вигляді однієї з різних форм багатства. Тобто, на думку Дж. Кейнса, суть попиту полягає у прагненні індивідуумів зберігати певну частину багатства у грошовій формі як запасу грошей у певний фіксований час, момент, а не потік грошей, стан якого визначається сумою певних трансакційних операцій за певний період. При цьому тут гроші потрібні не для грошей, а як представницька вартість для задоволення поточних потреб і володіння активами в майбутньому, тобто гроші використовуються як засіб нагромадження вартості.

Проте зберігання грошей у грошовій формі обмежене. Воно означає неотримання відсоткового доходу, дивідендів. Ось чому загальний попит на гроші складається на основі взаємодії двох мотивів: споживання (трансакційні операції - M_1) і бажання володіти активами у майбутньому - набором цінних паперів або інших ліквідних активів. Перший із них визначає потреби готівки чи депозитних грошей для оплати рахунків або купівлі товарів, тому здебільшого пов'язаний з величиною операцій реалізації номінального ВВП, а другий - зводиться до поняття «портфеля». Портфель означає структуру певного набору цінних паперів або інших ліквідних активів, що показує, як і в яких формах раціональні інвестори вкладають своє багатство в економіку. Важливим є правило диверсифікації портфеля у різні види активів: «не кладіть усі яйця в один кошик». З двох видів активів, що приносять однакові доходи, інвестори обирають безпечніший. А ризикові вклади будуть робитися лише тоді, коли приносять достатньо високий дохід.

Фактори, що визначають загальний попит на гроші, подає рис.3:

Фактори попиту на гроші			
Показники	Зростання динаміки цін	Зростання реальних доходів	Зростання альтернативної вартості зберігання грошей (ставки відсотка)
Номінальний попит на гроші	Пропорційно збільшує залишки грошей	Збільшує попит	Зменшує попит
Реальний попит на гроші	Не змінює попиту на реальні залишки грошей	Збільшує попит	Зменшує попит

Рис.3 Фактори, що визначають загальний попит на гроші.

Попит на гроші залежить від рівня цін (інфляції), зростання реальних доходів і руху норми відсотка. Функціональну залежність попиту на гроші можна виразити так:

$$M_d = f(P, y, R) \quad (4)$$

При цьому:

- зростання цін (P) викликає пропорційне зростання попиту на номінальні грошові запаси. Водночас реальний попит на гроші залишається незмінним;
- вищий рівень реальних доходів збільшує попит на реальні грошові залишки;
- зростання альтернативної вартості зберігання грошей (R) зменшує попит на реальні грошові залишки.

Вказані закономірності визначають особливості попиту на гроші і в перехідній економіці України. Зокрема, високі темпи зростання цін об'єктивно збільшують попит на трансакційні запаси, високий рівень інфляції провокує високу норму відсотка, недостатній рівень розвитку ринку цінних паперів і банківських послуг обмежують дію збереження вартості і нагромадження, у наявній структурі багатства низькою є питома вага дорогоцінних і високоліквідних активів.

2. Аналіз основних економічних теорій грошового попиту

Основний зміст своєї концепції Дж. Кейнс виклав саме в книзі «Загальна теорія...» Основна відмінність теорії Кейнса від класичної – заперечення саморегулювання ринкової капіталістичної економіки. Ніякого механізму, здатного забезпечувати таке саморегулювання і стабільний розвиток економіки, не існує. Повна зайнятість при капіталізмі досягається лише у рідких випадках, і, всупереч твердженню класичної теорії, вимушене безробіття має місце завжди. Саме тому Кейнс зосередив свої зусилля на розробці нової теорії зайнятості, висновки якої погоджувались би з дійсністю, а саме – з наявністю при капіталізмі періодичних спадів виробництва і спричиненого ними безробіття.

Примітка, що у назві книги Кейнса говориться про загальну теорію зайнятості, яка принципово відрізняється від класичної теорії тим, що заперечує повну зайнятість і визнає вимушене безробіття. Мова, таким чином, у новій теорії йде не про безробіття, пов'язане з пошуком нового місця роботи або перебудовою структури промисловості, а про безробіття вимушене, яке виникає закономірно у зв'язку з періодичними спадами і кризами виробництва.[12, 270]

За оцінками багатьох економістів, "Загальна теорія..." Кейнса була поворотним пунктом в економічній науці ХХ ст. і багато в чому визначає економічну політику і в нинішній час. Її основна і нова ідея полягала в тому, що система ринкових економічних відносин не є досконалою і саморегулюючою, що максимально можливу зайнятість і економічне зростання може забезпечити лише активне втручання держави в економіку. Сприйняття цієї ідеї прогресивним суспільством як належної було зумовлено тим, що до 30-х років ХХ ст. теза про існування конкуренції між багатьма дрібними фірмами, які є на кожному ринку, була необґрунтованою і безпідставною, оскільки "нерівність", яка виникла в результаті існування монополії й олігополії, розповсюджується на порівняно вузьке коло людей і саме тому вона може бути виправлена втручанням держави.

Якщо в теорії Кейнса і є щось суттєво нове, то це передусім зважена критика віри у внутрішні відновлюючі сили ринкового механізму. Прочитавши Кейнса, можна заперечити кожний окремий елемент його аргументації, піддати

сумнівам навіть логічну спроможність усієї кейнсіанської схеми, але не можна вірити у здатність вільної ринкової економіки автоматично підтримувати повну зайнятість. У будь-якому випадку кейнсіанська революція означала справжній кінець "доктрини *laissez faire*". Звідси – і головний урок кейнсіанської теорії, згідно з яким "негнучкість" зарплати – це не економічний, а політичний феномен.

Новизна економічного вчення Дж. М. Кейнса в методологічному плані полягала, по-перше, у застосуванні макроекономічного аналізу, що зробило автора засновником макроекономіки як окремого розділу економічної теорії, і, по-друге, – в обґрунтованій концепції так званого ефективного попиту, тобто потенційно можливого і регульованого державою попиту. Спираючись на власну, «революційну» на той час методологію дослідження, Дж. М. Кейнс, на відміну від своїх попередників і всупереч пануючим економічним поглядам, стверджував необхідність недопущення з боку держави зниження заробітної плати як основної умови ліквідації безробіття, а також те, що споживання, внаслідок психологічно зумовленої схильності людини до заощадження, зростає набагато повільніше доходів.

У роботі «Загальна теорія...» Дж. Кейнс зосередив увагу на недостатній ефективності споживчого попиту. Саме попит, на його думку, відіграє вирішальну роль у стимулюванні і розвитку виробництва.

Що ж слід здійснити, щоб підняти ефективність попиту?

Потрібно знайти важіль розвитку всього суспільного (сукупного) попиту – попиту на споживчі товари і попиту на інвестиційні товари, тому що сукупний попит – це сума споживчих витрат і інвестицій.[18, 507]

Якщо сукупний попит більший від пропозиції, тоді «працюють» стимули росту виробництва. В цьому випадку сукупний попит дійсно ефективний, сприяє забезпеченню високої зайнятості, більш повному використанню виробничих потужностей.

Основні компоненти сукупного попиту: споживання, інвестиції і державні витрати. Основні фактори, які впливають на сукупний попит:

схильність до споживання, очікувана прибутковість капіталовкладень, перевага ліквідності.

У теорії Кейнса національний доход Y і рівень зайнятості N – залежні змінні (рис. 4). Розмір національного доходу зумовлений рівнем зайнятості. Сам же національний доход, з одного боку, виступає як фактор, що впливає на ріст споживчого попиту (споживчий попит росте, але не в тій мірі, що доход), з іншого боку, ріст національного доходу залежить від інвестицій.

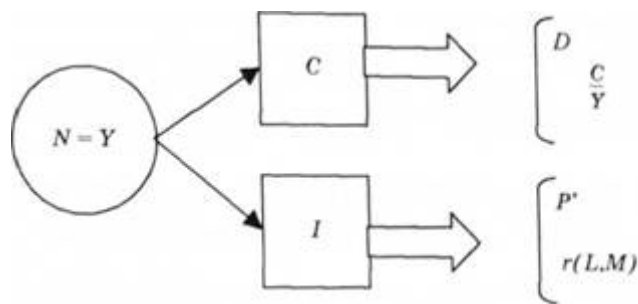
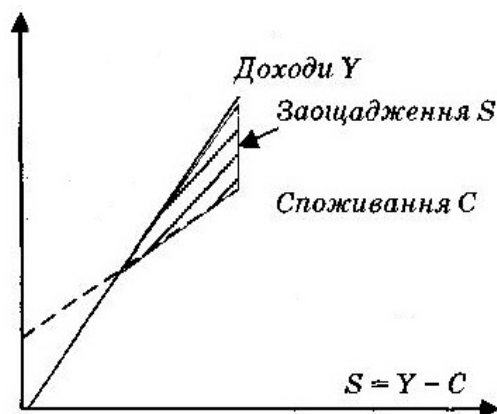

Рис. 4. Основні зв'язки у системі Кейнса:

N – зайнятість; Y – національний доход; C – споживчий попит; I – інвестиції; D – доходи; C/Y – схильність до споживання; P' – гранична ефективність (у процентах); r – норма процента; L – перевага ліквідності; M – маса грошей в обігу

Витрати на споживання визначаються схильністю до споживання C/Y . Тут діє психологічний закон, який виражає залежність між споживанням і доходом. З ростом доходу середня схильність до споживання падає під впливом зниження граничної схильності до споживання (DC/DY). А саме з нею зв'язаний споживчий попит. Обсяг заощаджень, який зростає, не встигає поглинатися попитом на інвестиційні товари (рис. 5).

Рівень інвестиційного попиту I залежить від очікуваної ефективності капіталу P' і процентної ставки r . Процентна ставка, або норма процента, – це плата за «розставання» з ліквідністю. Перевага ліквідності – намагання володіти грошима, заощаджувати надлишки у грошовій формі.

Процент r – функція попиту на гроші (перевага ліквідності) і кількості грошей в обігу (пропозиція грошей).

Теорію Кейнса називають теорією ефективного попиту, виділяючи тим самим найголовнішу ідею. А вона полягає в тому, щоб через активізацію і стимулювання сукупного попиту (загальної купівельної здатності) впливати на виробництво і пропозицію товарів і послуг, підвищити рівень зайнятості. Якщо, наприклад, норма

прибутковості дорівнює 12%, а процентна ставка – 6%, то очікувана ефективність капітальних вкладень досить висока і приваблива для інвесторів. Якщо ж норма прибутковості дорівнює 6% і процентна ставка також 6%, то розрахунок на отримання досить високих доходів від розширення і модернізації виробництва, збільшення запасів сировини і комплектуючих виявляється необгрунтованим. Попит на інвестиційні товари падає.

Згідно з висновками, до яких дійшов Кейнс, економічна рівновага визначається в остаточному підсумку рівністю між заощадженням і нагромадженням. А головною проблемою є недостатність сукупного попиту, якому перешкоджає, як уже відмічалось, скорочення граничної схильності до споживання, зниження прибутковості капіталу, розміри котрого зростають, надзвичайна перевага ліквідності (готівки). Загальна схема взаємозалежностей відображена на рис. 16.

Кейнс показав, що у сучасних умовах немає вільного руху цін у бік зниження. Неможливо без кінця знижувати процентну ставку.

Рис. 16. *Рівновага при неповній зайнятості*

На якомусь етапі може виникнути така ситуація, коли власники грошей почнуть виявляти обережність і припинять давати їх як позику, будуть тримати гроші в запасі на випадок якихось непередбачених обставин.

Виділимо основні положення, на яких ґрунтується аналіз автора «Загальної теорії...»:

1. Сукупний попит не рівнозначний сукупному доходу. Доходи в найбільш загальному вигляді розпадаються на дві частини: споживання і заощадження.

2. Заощадження не обов'язково дорівнюють інвестиціям, вони через різні причини «відстають» і не перетворюються в інвестиції.

3. При аналізі ситуації, коли виникає нерівність на макрорівні, слід іти не від виробництва, а від попиту. Розміри попиту відіграють більш важливу роль при забезпеченні зайнятості і завантаження виробничих потужностей, ніж рух і «гнучкість» цін.

4. Розглядати функціональні зв'язки між найважливішими категоріями слід на макрорівні, що дозволить виявити фактори, які впливають на економічний ріст і рівновагу.

Розглянемо, під впливом яких параметрів, за Кейнсом, «рухаються» доходи (рис. 17).

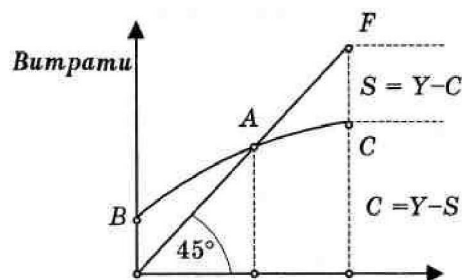

Рис.17 *Кейнсіанський "хрест"*

Нехай доходи дорівнюють витратам. На графіку ця рівність відображена у вигляді прямої OF з кутом ухилу 45° (бісектриси). Всім значенням доходів, що дорівнюють витратам, відповідають точки, які лежать на цій прямій.

Відомо, що частина доходу йде на споживання C , а частина відкладається у вигляді заощаджень S . Витрати зростають, але не у тій мірі, як збільшуються доходи. Для кривої BC, що відображає рівень споживання, характерно його прирощення з поступовим спаданням.

На початку споживацькі витрати забезпечуються як за рахунок поточного доходу, так і за рахунок минулих заощаджень («проїдання» раніше нагромаджених засобів і запасів). У точці A заощадження дорівнюють нулю. Після досягнення цього рубежу частина доходу починає відкладатися у вигляді заощаджень S . Тепер споживання зростає, дещо відстаючи від росту доходу.

Взаємозв'язки, виражені на графікові, можна проілюструвати числовим прикладом (цифри умовні);

	A	B	F
Доходи	200	500	800
Витрати	250	500	600
Заощадження	-50		

Останній рядок у наведеному прикладі показує наявність на першому рубежі (точка B) від'ємних заощаджень ($S = -50$), у точці A – нульових ($S = 0$), на останньому рубежі (точка F) – позитивних заощаджень ($S = 200$).

Відповідність між сукупним попитом і сукупним доходом – передумова для досягнення рівноваги в економіці. Вона буде мати місце тоді (див. рис. 17), коли заощадження дорівнюватимуть інвестиціям. Якщо інвестиції зменшуються, то зменшується і дохід. Менші розміри доходу означають відповідне зменшення заощаджень, а від розміру заощаджень залежать інвестиції.

Таким чином, ми ще раз схематично виразили зв'язок між доходом, споживанням та інвестиціями. У даному випадку це не вартісна, а, так би

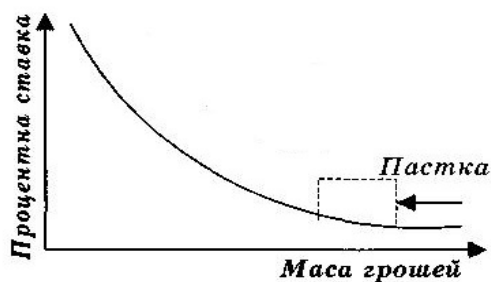

мовити, «натуральна» система зв'язків. Але вона дозволяє уявити картину господарського механізму, яка обґрунтовується автором у «Загальній теорії...».

Крім теоретичних основ, слід відзначити і «рецепти», запропоновані Кейнсом з метою забезпечення ефективного попиту як визначального фактора росту і підвищення рівня зайнятості.

1. Грошова політика, регулювання процентної ставки. Пропонувалося знизити проценти на кредити, що дозволить збільшити розрив між вартістю кредитів і очікуваною прибутковістю капіталовкладень, а пізніше – їх «граничну ефективність». Підприємці будуть вкладати кошти не у цінні папери, а в розвиток виробництва. Але зниження процентної ставки – це не головний шлях. Кейнс попереджав, що не виключена ситуація, коли грошова маса продовжує зростати, а зниження процентної ставки практично зупиняється. Виникає «пастка ліквідності» (рис. 18).

2. Бюджетна політика. Щоб стимулювати ефективний попит, Кейнс пропонував збільшити державні витрати, збільшити державні інвестиції і державну закупівлю товарів. Пропонувалося також зменшити податки. Але все ж основним Кейнс вважав нарощування витрат. У подальшому збільшення витрат частини держбюджету буде компенсуватися новими податковими надходженнями, які утворюються за рахунок збільшення виробництва і розширення зайнятості.

Маса грошей Рис. 18. «Пастка» ліквідності

Розрахунок робився на те, що держава «буде брати на себе все більшу відповідальність за пряму організацію інвестицій». Передбачалось, що розширення інвестиційної діяльності держави буде спрямовано насамперед на організацію суспільних робіт – будівництво шляхів, освоєння нових районів, спорудження підприємств.

3. Перерозподіл доходів в інтересах соціальних груп, які отримують найбільш низькі доходи. Така політика була покликана збільшити попит цих соціальних груп, підвищити груповий попит масових покупців. Схильність до споживання у суспільстві має збільшитися.

4. Політика повної зайнятості, спрямована на недопущення значного безробіття, на розширення системи соціального забезпечення. Пропонувався комплекс заходів соціального характеру, включаючи виплату грошової допомоги, розвиток системи довгострокового кредиту і т.п.

Як основний інструмент Кейнс розглядав бюджетну політику, у тому числі збільшення видатків та «розширення» інвестиційної діяльності самої держави. Непрямі методи регулювання, зокрема зниження процентної ставки, вважались малоефективним.

Важливу роль у кейнсіанській теорії відіграє концепція мультиплікатора.

Сказане свідчить про те, що в методології дослідження Дж. М. Кейнса враховуються і такі не менш важливі щодо впливу на економічний ріст нееконімічні фактори, як держава, що стимулює споживчий попит на засоби виробництва і нові інвестиції, та психологія людей, яка визначає ступінь усвідомлених взаємовідносин господарюючих суб'єктів. Разом з тим, кейнсіанське вчення являє собою сукупність методологічних принципів неокласичного напрямку економічної думки, оскільки і сам Дж. М. Кейнс, і його послідовники, як і нео ліберал й, дотримуючись ідеї «чистої економічної теорії» і виходячи із пріоритетного значення в економічній політиці суспільства насамперед економічних факторів, визначали їх кількісні показники і зв'язки між ними, як правило, на основі методів граничного і функціонального аналізу, економіко-математичного моделювання.

З часу, коли була запропонована Кейнсом модель, пройшло більше піввіку, і хоч такі важливі змінні, як доходність і процентна ставка враховуються в сучасній теорії попиту на гроші, в цілому сучасна модель істотно відрізняється від кейнсіанської. Різниця полягає в тому, що сучасна модель розглядає також інші форми грошових активів, а не тільки готівкові гроші і вклади до запити. Іншими словами, поряд з грошовим агрегатом M1 вона розглядає багато з того,

що входить у грошовий агрегат M2 (термінові вклади, які приносять процент, взаємні фонди грошових ринків і т. д.). Крім того, сучасна теорія вважає багатство вирішальним фактором попиту на гроші. Якщо збільшується загальне багатство, то швидше будуть зростати і гроші. Нарешті, сучасна теорія попиту на гроші враховує інфляцію, оскільки вона підриває корисність грошей як засобу заощадження.

Концепція мультиплікатора. Нарощування інвестицій і зумовлений цим ріст національного доходу і зайнятості населення може розглядатися як бажаний економічний ефект. Останній здобув в економічній літературі назву ефекту мультиплікатора і означає, що "збільшення інвестицій приводить до збільшення національного доходу суспільства, причому на величину більшу, ніж початковий ріст інвестицій". У розгадці механізму цього "ефекту" міститься відповідь на питання, чому в наукових дослідженнях Дж. М. Кейнса так багато уваги приділено концепції мультиплікатора. За його словами, цей термін увів в економічну теорію ще в 1931 р. Р.-Ф. Кан. У перекладі з англійської, мультиплікатор (multiplier) означає множник, а мультиплікаційний ефект – такий, що збільшує, посилює результат.

Однак, характеризуючи "мультиплікатор зайнятості" – співвідношення між збільшенням сукупної зайнятості в галузях, безпосередньо пов'язаних з інвестиціями, запропонований власний коефіцієнт Дж. М. Кейнс назвав "мультиплікатором інвестицій". Він, на відміну від мультиплікатора Р.– Ф. Кана, характеризує положення про те, що "коли відбувається приріст загальної суми інвестицій, то дохід збільшується на суму, яка в K разів перевищує приріст інвестицій". Причина цього, підкреслює Дж. М. Кейнс, полягає в постійно згадуваному ним же "психологічному законі", згідно з яким "по мірі того, як реальний дохід зростає, суспільство бажає споживати постійно зменшувану його частину".

У теорії Дж. Кейнса під мультиплікатором розуміється коефіцієнт, або множник, який показує залежність зміни прибутку від зміни інвестицій. Щоб чіткіше уявити механізм, за допомогою якого відбувається збільшення або розширення прибутку під впливом інвестицій, розглянемо конкретний приклад.

Підприємство інвестує 45 млн гривень для оплати праці додаткової кількості робітників, яких залучають для випуску додаткової продукції. Припустімо, що у цих робітників $2/3$ заробітної плати витрачається на споживання, а $1/3$ – йде на заощадження, точніше: ГСС (гранична схильність споживання) = $2/3$ і ГСЗ (гранична схильність заощадження) = $1/3$. Таким чином, із 45 млн гривень – 30 млн грн ($2/3$) йде на споживання, тобто на закупівлю товарів у виробника. Це перший рівень розгляду.

Для другого рівня візьмемо приклад, що робітники в свою чергу також будуть витрачати $2/3$ отриманих грошей на споживання і, таким чином, їх витрати становитимуть 20 млн грн. Припустімо, що і в подальшому ГСС = $2/3$, тоді знайдемо, що на третьому рівні витрати на споживання становитимуть 13,333 млн грн. Продовжуючи розрахунок, врешті-решт дійдемо до результату, коли вся сума буде витрачена і витрати дорівнюватимуть нулю. Звідси зрозуміло, що 45 млн грн додаткових інвестицій спричинили послідовно вторинні, третинні і т.д. споживчі витрати. Підсумувавши їх, ми побачимо, що в сукупності вони становлять 135 млн грн. Подамо ці розрахунки у більш наглядній формі:

45 млн грн — інвестиції	$1 \cdot 45$ млн грн = 45 млн
+	+
30 млн грн — перший рівень	$2/3 \cdot 45$ млн грн = 30 млн
+	+
20 млн грн — другий рівень	$(2/3)^2 \cdot 45$ млн грн = 20 млн
+	+
13,333 млн грн — третій рівень	$(2/3)^3 \cdot 45$ млн грн = 13,333 млн
+	+
+	+
135 млн грн	$\frac{1}{1-2/3} \cdot 45$ млн грн = 135 млн грн.

У правій колонці результати подані у вигляді суми членів спадної геометричної прогресії із знаменником, що дорівнює $2/3$ і показує величину ГСС.

Беручи до уваги, що 45 млн грн становлять прирощення інвестицій, а 135 млн грн. – прирощення ВВП, ми можемо виразити залежність між прирощенням

інвестицій і ВВП за формулою:

$$\Delta \text{ВВП} = \frac{1}{1 - \text{ГСС}} \cdot \Delta \text{Ін.}$$

Оскільки $ГСС = 1 - ГСЗ$, то цю формулу можна виразити

інакше:
$$\Delta ВВП = \frac{1}{1 - (1 - ГСЗ)} \cdot \Delta I_H = \frac{1}{ГСЗ} \cdot \Delta I_H.$$

Величину, обернену $ГСЗ$, або коефіцієнт, який показує, наскільки збільшується приріст інвестицій, називають мультиплікатором інвестицій і позначають літерою R .

«Коли відбувається прирощення загальної суми інвестицій, – пише Дж. Кейнс, – то прибуток збільшується на суму, яка в R разів більша від приросту інвестицій».

Отже, позначивши коефіцієнт, або мультиплікатор R , отримаємо більш

компактну формулу.
$$\Delta ВВП = \frac{1}{1 - (1 - ГСЗ)} \cdot \Delta I_H = \frac{1}{ГСЗ} \cdot \Delta I_H.$$

$$R = \frac{\Delta ВВП}{\Delta I_H}$$

Звідси легко знайти значення мультиплікатора

Отже, на думку Кейнса, ріст інвестицій означає залучення до виробництва додаткових робітників, що веде до збільшення зайнятості, національного доходу і споживання. Первинне збільшення зайнятості, спричинене новими інвестиціями, зумовлює додатковий ріст зайнятості, викликаний необхідністю задоволення попиту додаткових робітників. Цей коефіцієнт додаткового росту зайнятості Кейнс назвав мультиплікатором, який показує співвідношення між ростом інвестицій, з одного боку, і ростом зайнятості і доходу – з іншого. Формула мультиплікатора (за Кейнсом) така:

$$R = \Delta Y_w / \Delta J_w,$$

де R – мультиплікатор, або коефіцієнт пропорційності;

ΔY_w – приріст доходу;

ΔJ_w – приріст інвестицій;

w – рівень заробітної плати.

Чим більша гранична схильність до споживання, тим більший мультиплікатор, тим вища зайнятість.

У своїй економічній програмі Кейнс дотримувався положення, що «державі має здійснювати свій скеровуючий вплив на схильність до споживання

частково через систему податків, частково – шляхом фіксування норми процента та іншими методами».

Кейнс пропонував регулювати не тільки інвестиції, але й національний дохід. Засобом для цього він вважав податки, вимагаючи їх підвищення з метою вилучення заощаджень для збільшення державних інвестицій.

Далі він доходить висновку про те, що «принцип мультиплікатора» дозволяє дати загальну відповідь на питання, яким чином коливання інвестицій, що становлять відносно невелику частку національного доходу, характеризуються значно більшою амплітудою. Але, за його твердженням, «навіть якщо в нерозвиненому суспільстві розміри великі, вплив коливань у розмірах інвестицій на зайнятість буде набагато сильнішим у розвиненому суспільстві, оскільки можна припустити, що саме в останньому поточні інвестиції становлять значно більшу частку поточної продукції».

Отже, суть ефекту мультиплікатора дійсно проста. У результаті державного регулювання (прямого – через інвестиції або непрямого – через фіскальну політику) збільшується споживчий попит, який мультиплікує збільшує (примножує) попит на товари і послуги, що зрештою призводить до зростання національного доходу. У свою чергу, приріст національного доходу спричиняє зростання інвестицій, що поживляє підприємницьку діяльність і сприяє прискореному розвитку виробництва. Після кризи 1929 – 1933 рр. економісти, щоб вивести економіку із стану застою, зосередили свою увагу на проблемі ефекту від державного попиту. У зв'язку з цим виникла модель мультиплікатора. Про значення ефекту мультиплікатора М. Блауг писав: «Капіталісти, вчив нас Кейнс, можуть витягти себе зі скрутного становища за допомогою шнурків від власних черевиків, а саме – через мультиплікатор. Вирішальним моментом при цьому є стимулювання інвестицій».

Через кілька десятиріч, розвиваючи ідеї Дж. М. Кейнса, Гелбрейт писав, що "ці доходи мають бути інвестовані і, таким чином, витрачені або компенсовані витратами ще когось. В іншому випадку споживча спроможність буде знижуватись. Товари будуть залежуватися на полицях, обсяг замовлень

зменшиться, обсяг виробництва спаде, а безробіття зросте. У результаті відбудеться спад виробництва".

Основні принципи концепції. Підсумком свого дослідження Кейнс вважав створення теорії, яка «вказує на життєву необхідність створення централізованого контролю в питаннях, які тепер в основному належать приватній ініціативі, тому що «саме у визначенні обсягів зайнятості, а не в розподілі праці тих, хто вже працює, існуюча система виявилась непридатною». Тому, затвердженням Дж. М. Кейнса, «запровадження централізованого контролю, необхідного для забезпечення повної зайнятості, потребує значного розширення традиційних функцій уряду... Але при цьому залишаються широкі можливості для виявлення приватної ініціативи і відповідальності».

Ефективність регулювання державою економічних процесів, на думку Дж. М. Кейнса, залежить від вишукування засобів для державних інвестицій, досягання повної зайнятості населення, зниження і фіксування норми процента. Він писав: «Рікардо і його послідовники прогледіли той факт, що навіть протягом тривалого часу зайнятість не обов'язково веде до повної зайнятості, що рівень зайнятості може змінюватися і що політиці кожного окремого банку відповідає відмінний від інших рівень зайнятості. Таким чином, існує багато умов довгострокової рівноваги, які відповідають різним варіантам процентної політики органу, який регулює грошову систему».

Як вважав Дж. М. Кейнс, державні інвестиції при їх нестачі мають бути гарантовані випуском додаткових грошей, а можливий дефіцит бюджету буде запобігати зростанню зайнятості і падінню норми процента. Інакше кажучи, чим нижча норма кредитного процента, тим вище є стимулювання інвестицій, зростання рівня інвестиційного попиту, що, у свою чергу, розширює межі зайнятості і веде до подолання безробіття. При цьому вихідним він вважав таке положення про кількісну теорію грошей, згідно з яким насправді «замість постійних цін при невикористаних ресурсах і цінах, які зростають пропорційно до кількості грошей в умовах повного використання ресурсів, ми практично маємо ціни, що постійно зростають із зростанням зайнятості».

На думку Кейнса, повна зайнятість залежить від правильного співвідношення процентної ставки і заробітної плати і може бути досягнута швидше шляхом зниження першої, ніж скороченням другої. Основна причина безробіття, як він вважав, полягає в тому, що ставка процента в довгостроковій перспективі залишається досить високою. Разом з тим, згідно з кейнсіанською теорією подвоєння грошової маси не призводить до подвоєння цін, але при цьому впливає на процентну ставку, тому що кейнсіанська функція попиту на гроші, зокрема спекулятивного, враховує «грошову ілюзію» або реакцію індивідів на будь-яке, навіть нелегальне зменшення запасів готівки.

Слід зазначити, що до Кейнса економісти не звертали належної уваги на те, що заощадження властиві споживачам, а інвестиції – виробникам, і рішення перших і других не завжди узгоджуються між собою. Тому логічним є те, що ефективний попит і насамперед інвестиції мають стати об'єктом державного регулювання.

Кейнсіанська революція дійсно мала місце. Проте, слід зауважити, що революція відбулася не просто в економічній політиці, а й у теорії. Це не означає, що всі елементи цієї теорії були відразу визнані.

Навпаки, перше видання "Загальної теорії..." ще не було розпродане, як почалася критика окремих частин учення Кейнса, яка з того часу не припиняється. Невдовзі вчення Кейнса спіткала доля теорій Рікардо, Маркса, Вальраса і Маршалла: його інтерпретували, зводили до графіків і альтернативних математичних моделей "Кейнс 1", "Кейнс 2" і т. д. У результаті Кейнс став автором, якого всі цитують, але ніхто не читає.

Таким чином, можна відзначити такі основні принципи концепції Кейнса.

По-перше, Кейнс і його послідовники рішуче заперечували відповідність між інвестиціями підприємців і заощадженнями населення, оскільки і ті, й інші керуються різними мотивами. Заощадження не завжди вкладаються у банк і тому не можуть бути видані як позика підприємцям. Коливання в інвестиціях спричиняють коливання рівня реального виробництва, зайнятості і цін.

По-друге, кейнсіанці вважають сучасні ринки неконкурентними, а тому і нездатними автоматично регулювати попит і пропозицію, особливо

співвідношення між цінами і заробітною платою. Монополії і олігополії, займаючи панівне становище на ринках багатьох товарів, можуть штучно підтримувати високі ціни, незважаючи на те, що попит падає. Водночас профспілки виступають за гарантований рівень заробітної плати при укладанні трудових угод і колективних договорів з підприємцями. Все це призводить до того, що ринкове регулювання стає негнучким, і зниження попиту на продукцію хоч і веде до падіння цін, але навряд чи одночасно викличе зменшення ставок заробітної плати. У всякому випадку, розраховувати на те, що робітники добровільно погодяться на зниження заробітної плати, боячись конкуренції з боку безробітних, навряд чи слід. Ще більш безпідставно сподіватися, що загальне зниження ставок заробітної плати забезпечить повну зайнятість, як на це надіялись економісти-класики.

По-третє, оскільки ринок не може виступати як саморегулятор економіки і не спроможний забезпечити повну зайнятість, стабільність виробництва і цін, кейнсіанці вважають, що держава має відігравати активну роль у здійсненні цих завдань. Втручання держави у регулювання економіки має полягати у проведенні такої фіскальної і грошово-кредитної політики, яка б пом'якшила спади і різкі підйоми виробництва, що періодично виникають, і які отримали в літературі назву економічних циклів.

Після Кейнса його ідея спекулятивного попиту на гроші набула істотного розвитку в працях Тобіна, Баумола та інших економістів. Зокрема, вони довели, що спекулятивний мотив впливає на весь обсяг попиту на гроші, тобто і на трансакційну, і на завбачливу його складові. Такий підхід істотно розширює роль процента як фактора формування попиту на гроші. Новим є також визнання фінансового ризику як мотиваційного чинника впливу на попит на гроші. Воно помітно послабило роль процента, оскільки зростання процентного доходу супроводжується зростанням ризику його одержання. Тому інтерес економічних суб'єктів до одержання доходів може нейтралізуватися зростаючою загрозою втрат від ризику і вони можуть віддати перевагу накопиченню грошей навіть при зростанні доходу від альтернативних активів.

Трактування Фрідмана пов'язане з трактуванням Кейнса і є його подальшим розвитком у тому плані, що попит на гроші мотивується не тільки зміною процентного доходу на облігації, як стверджував Кейнс, а й багатьма іншими чинниками (процентним доходом за вкладками, рівнем інфляції, доходом за акціями). Відмінність трактування Фрідмана полягає в основному у його висновках, згідно з якими вплив зміни процента на попит на гроші не настільки значний, як це вважав Кейнс, бо зростання процентної ставки зачіпає не лише альтернативну вартість грошей, а й очікувані доходи на грошові вклади та інші активи і співвідношення їх рівнів може істотно не змінитися. Тому і відповідний мотив до накопичення грошей істотно не змінюється. Але це не означає, що мотив до накопичення запасу грошей, який зумовлюється процентним доходом, зовсім зникає. Представники всіх сучасних теорій грошей визнають альтернативну вартість зберігання грошей (готівки та поточних рахунках), її вплив на бажання мати такий запас грошей і на попит на гроші в цілому. У цьому мотиві істотно послаблений спекулятивний аспект і посилений аспект дохідності активів взагалі. Тому цей мотив краще назвати мотивом капіталізації. У міру зростання процента та інших доходів на активи бажання суб'єктів мати високодохідні активи буде посилюватися, а попит на високоліквідні форми грошей (попит на гроші), навпаки - послаблюватиметься.

3. Аналіз формування попиту на гроші в економіці України.

По-перше, особливістю є високий рівень інфляційних процесів, які викликані неграмотною державною грошово-кредитною політикою та неадекватними темпами зростання ВВП і доходів населення. Високий рівень інфляційних ризиків змушує споживачів зберігати кошти в альтернативних активах, які є менш ризикованими, ніж готівка. Це в свою чергу змінює параметри залежності обсягу попиту на гроші від розмірів ВВП. На сьогодні інфляція має насамперед не монетарний, а структурний характер. На основних товарних ринках усе ще наявні суттєві диспропорції, викликані постійною зміною структури економіки та неналежною інфраструктурою (ринки сільськогосподарської продукції, житлово-комунальні послуги), значною монополізацією (ринки промислової продукції, палива) та недосконалою системою організації (ринки послуг охорони здоров'я, відсутність виваженої політики імпортозаміщення тощо).

У зв'язку з розвитком інфляційних процесів в Україні послаблюється функція гривні як засобу нагромадження, як наслідок – споживачі надають перевагу збереженню коштів у формі іноземної валюти, дорогоцінних металів чи коштовностей (ювелірних виробів). Через інфляцію деформуються не тільки співвідношення між попитом на гроші та ВВП, а й еластичність попиту відносно норми процента. Зростаюча інфляція ускладнює встановлення позитивної норми реального відсотка, що робить капіталізацію активів дуже ризикованою.[2, 48-53]

По-друге, в умовах української перехідної економіки ринкова інфраструктура є малорозвинутою. У зв'язку з цим можливість зберігання коштів у вигляді фінансових активів значно ускладнюється і спрацьовує ефект заміщення у тому ж напрямі, що й високі інфляційні очікування. Навіть у періоди, коли реальний процент характеризується достатньо позитивним значенням, економічні суб'єкти не мають можливості швидко і надійно трансформувати свій запас грошей у запас дохідних активів. Це істотно послаблює еластичність попиту на гроші від процента, призводить до надмірного накопичення грошей у готівковій формі тощо. Нерозвинена

структура фінансового та грошового ринку призводить до того, що грамотне регулювання цих ринків стає дуже складним. Окрім того, в Україні немає культури здійснення комунікацій з громадськістю з питань, пов'язаних з розвитком інфляційних процесів. У нашій країні ще не сформовано належного апарату впливу на інфляційні очікування суб'єктів господарювання, тому часто необдумані заяви політичних діячів спричиняють різкі зміни обсягу попиту на гроші на українському ринку.

По-третє, структура багатства та особистого споживання українців істотно деформує еластичність попиту за обсягом ВВП і нормою процента. В умовах перехідної економіки структура особистого споживання характеризується відносно низькою часткою попиту на товари довгострокового споживання та переважанням витрат на продовольчі продукти та предмети першої необхідності. З огляду на це в умовах зростання грошових доходів розподіл грошей між трансакційними витратами та накопиченням стає непропорційним і структура попиту на гроші деформується.

По-четверте, формування попиту на гроші за класичними схемами в умовах української економіки неможливе у зв'язку з великою часткою тіньової економіки та так званого чорного ринку. Ці явища у вітчизняній економіці викликають появу нових мотивів і цілей накопичення грошей, тому попит формується у викривленій залежності від ВВП та інших факторів.

По-п'яте, Україна має дуже нестабільний товарний ринок, який характеризується постійним коливанням цін і зміною пропозиції якісного товару. Відповідно до цього попит на гроші на українському ринку не може формуватися стабільно в умовах радикальних і швидких змін у ринкових та цінових очікуваннях.[19, 48]

По-шосте, українська економіка характеризується великою недовірою до національної валюти з боку населення. Звісно, велику роль у формуванні такого становища відіграє інфляція. Недовіра до гривні провокує зменшення попиту на готівкові гроші та непропорційне збільшення зберігання активів у вигляді депозитів, цінних паперів чи іноземної валюти.

Таким чином, можна сказати, що формування попиту на гроші в умовах українського ринку зумовлюється особливостями перехідної економіки країни та нестабільністю політичних і соціально-економічних факторів. Але разом з тим, останніми роками попит на гроші став більш стабільним з погляду формування за класичними схемами. Найбільш деформуючий вплив на попит зберігають інфляційні процеси, але водночас довіра до високоліквідних грошових активів у населення зростає.

Однією з найгостріших проблем української економіки є відчутний дисбаланс між заощадженнями і витратами, який у свою чергу викликає деформацію попиту на гроші на ринку та призводить до нестабільності економіки країни. Ця проблема потребує негайного вирішення та грамотних дій з боку влади.

Отже, вирішити головні проблеми української економіки не можна без грамотного регулювання грошового ринку, що ще формується в нашій країні. Тому потрібно не тільки грамотно регулювати співвідношення попиту та пропозиції на грошовому ринку, а й розуміти природу головних чинників та їх особливості у вітчизняних умовах.

Монетаристська теорія розглядає пропозицію грошей як альтернативний чинник протидії попитові, як дві невіддільні і водночас протилежні сторони єдиного економічного механізму, що постійно взаємодіють на монетарному ринку.[5, 20-35]

Суть пропозиції грошей полягає в тому, що економічні суб'єкти в деякий момент можуть мати у своєму розпорядженні певний запас грошей, який вони можуть за кращих умов залучити в обіг (рис. 9).

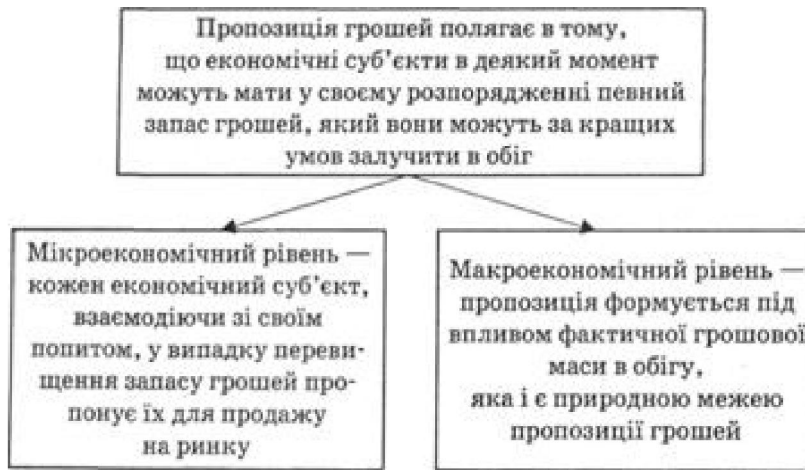

Рис. 9. Сутність пропозиції грошей на макро- і мікрорівнях

Банківська система керує пропозицією за допомогою трьох важелів:

- грошової бази, що є консолідованим показником резервних грошей банківської системи;
- банківських резервів;
- грошово-кредитного мультиплікатора як коефіцієнта збільшення кількості грошей в обігу внаслідок операцій на монетарному ринку.

Грошова база (Гб) перебуває під постійним контролем центрального банку і багатьох інших показників, що діють незалежно від його волі і можуть самостійно впливати на обсяг пропозиції грошей (рис. 10).

Рис. 10. Чинники, що впливають на пропозицію грошей

Пропозиція грошей визначається як добуток грошової бази та кредитного мультиплікатора:

$$M_3 = m \Gamma_6, \quad (7.3)$$

де m – кредитний мультиплікатор;

Γ_6 – грошова база.

У свою чергу кредитний мультиплікатор визначається за формулою

$$m = \frac{c+1}{c+r}, \quad (7.4)$$

де c – коефіцієнт розподілу доходу на готівку та депозити;

r – норма банківських резервів. Звідси пропозиція грошей:

$$m = F_{\sigma} \frac{c+1}{c+r}, \quad (7.5)$$

Оскільки пропозиція грошей як явище екзогенне формується насамперед банківською системою, графічне зображення кривої пропозиції в системі координат буде залежати від тактичних цілей грошово-кредитної політики. Якщо тактичною метою цієї політики є підтримання на незмінному рівні маси грошей в обігу за вільного руху процентної ставки, то крива пропозиції грошей матиме такий вигляд (рис. 11).

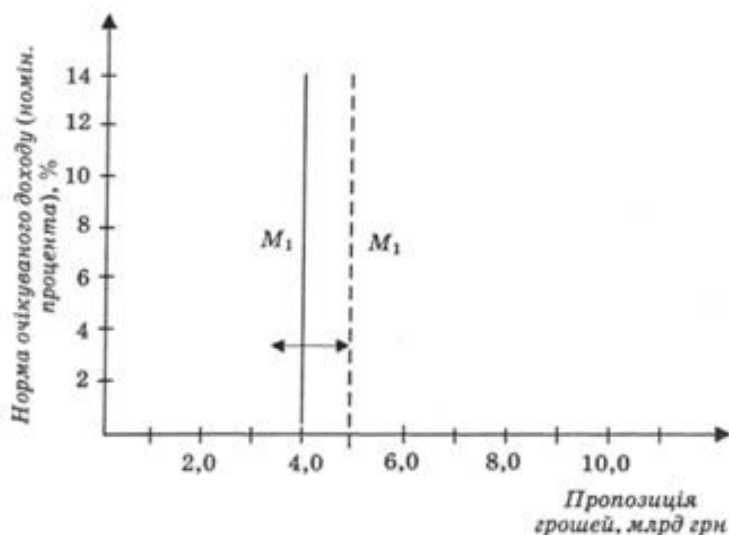

Рис. 11. Крива пропозиції грошей за орієнтації монетарної політики на підтримання маси грошей в обігу на незмінному рівні

Якщо грошово-кредитна політика визнає за тактичну мету утримання на незмінному рівні процентної ставки за вільного руху грошової маси, то крива пропозиції набуде такого вигляду, як подано на рис.

Горизонтальна лінія $M1$, проведена з точки 8 на рис. 12 свідчить про те, що пропозиція грошей (точка А) має змінювати своє положення вліво чи вправо на горизонтальній прямій $M1$ (залежно від зміни попиту на гроші) так, щоб утримувати процентну ставку на рівні 8 %.

Якщо метою монетарної політики буде підтримання процентної ставки на рівні 10 %, то лінія пропозиції грошей переміститься вгору у точку 10, але збереже горизонтальне положення.

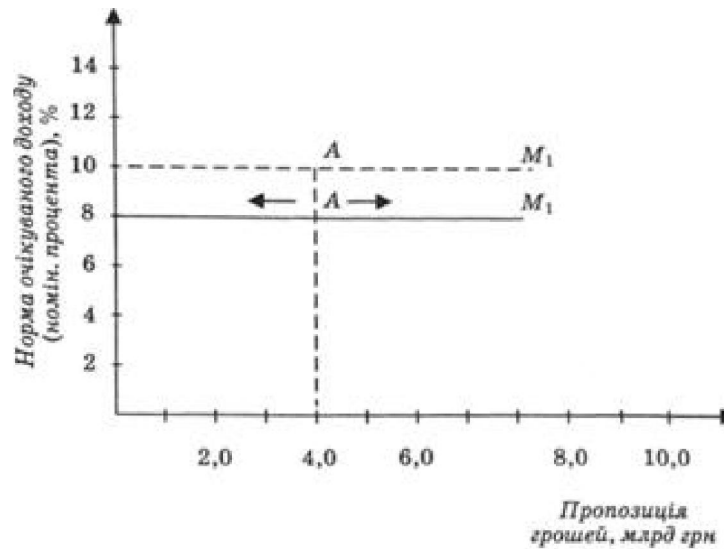

Рис. 12. Крива пропозиції грошей за орієнтації монетарної політики на підтримання процентної ставки на незмінному рівні

Крива пропозиції грошей може набути вигляду нахиленої лінії, якщо грошово-кредитна політика передбачає збільшення маси грошей, проте меншою мірою, ніж це потрібно для збереження стабільного рівня процента. У такому разі одночасно змінюється і маса грошей, і норма процента, а крива пропозиції грошей займе положення, показане на рис. 13.

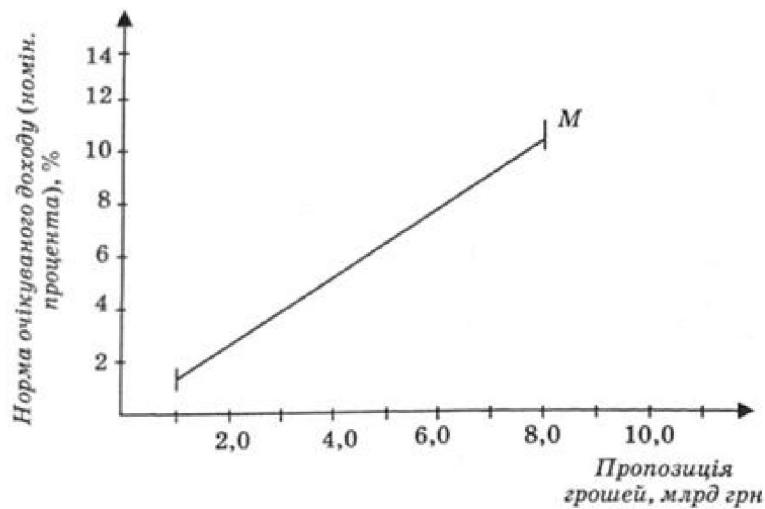

Рис. 13. Крива пропозиції грошей за орієнтації монетарної політики на одночасну зміну маси грошей і процентної ставки.

Вибір тактичної цілі грошово-кредитної політики і відповідної їй кривої пропозиції грошей залежить від конкретної економічної ситуації в країні та тих чинників, що зумовили зміну попиту на гроші, відповідно до якої банківська система має відкоригувати пропозицію грошей.

Отже, надмірна пропозиція грошей або призводить безпосередньо до інфляції, або чинить інфляційний тиск на економіку країни.[3, 24-26]

Схему впливу надмірної пропозиції грошей у країні на інфляцію зображено на рис. 14.

Рис. 14. Вплив надмірної пропозиції грошей на інфляцію

Слід зазначити, що основні постулати монетаристів у принципових моментах збігаються з теоретичними поглядами Дж. Кейнса. Однак є і деякі суперечності. Так, Дж. Кейнс вважав, що збільшення грошової маси приводить до підвищення пропозиції грошей і викликає внаслідок цього зниження відсотка, а його падіння сприяє нарощуванню інвестиційного процесу і зростанню суспільного виробництва. Монетаристи ж вважають, що грошова маса уже своєю зміною безпосередньо впливає на суспільне виробництво.

Отже, надмірна пропозиція грошей або призводить безпосередньо до інфляції, або чинить інфляційний тиск на економіку країни.

4.Шляхи удосконалення механізму грошового обігу в Україні.

В умовах переходу на ринкові засади існуюча система управління готівковим обігом в цілому є централізованою та адміністративною. Зокрема, складання прогнозів касових оборотів (починаючи від суб'єктів господарювання і закінчуючи Національним банком України) є трудомістким і тривалим процесом, кількість показників та відповідних розрахунків досить значна, недостатньо аналізується стан і динаміка готівкового обігу в регіонах у зв'язку з економічною ситуацією, яка там склалася. Більш чіткою має бути взаємодія з Банкотно-монетним двором при видачі йому замовлень на виробництво грошових білетів на основі відповідних прогнозних розрахунків.[4, 80-86]

Окремі недоліки у практиці ведення касових операцій пояснюється певною мірою тим, що Інструкцією № 1 "З організації емісійно-касової роботи в установах банків України" не передбачено розмежування функцій регіональних управлінь НБУ та комерційних банків, а також єдиного порядку виконання комерційними банками операцій зі зберігання цінностей у депозитних сховищах і операцій з приймання комунальних та інших платежів від населення тощо.

Комерційним банкам бракує ретельності у роботі з відсортування зношених банкнот через відсутність єдиних параметрів зношеності банкнот та реальних стимулів для проведення такої роботи.

Українським негативним фактом у справі поліпшення організації здійснення операцій з готівкою є відсутність комплексного підходу до проблеми обробки готівки, починаючи від її виробництва і випуску в обіг до обробки в Національному банку України і комерційних банках та у позабанківській сфері. Це веде до зростання витрат на виробництво грошей та їх обіг, збільшення чисельності обслуговуючого персоналу, пов'язаного з обробкою готівки, зменшення швидкості обігу грошей, зниження рівня захисту грошових знаків від підробки, посилення вірогідності зловживань із боку обслуговуючого персоналу, звуження можливостей банку щодо надання клієнтам різноманітних послуг тощо. [14, 245]

Істотним фактором, що негативно впливає на розвиток готівкового обігу, є недосконалість законодавчої і нормативної бази, якою регулюється більшість етапів обігу готівки. В установленому порядку мають бути розроблені нові або вдосконалені існуючі законодавчі та нормативні документи, які б створили необхідну нормативно-правову базу цілеспрямованого впровадження в практику концептуальних положень щодо створення ефективної системи управління готівковим обігом у країні.

Потребують нормативно-правового врегулювання такі питання, як:

- визначення критеріїв зношеності банкнот та порядку їх сортування в банківській системі України на придатні для подальшого обігу і зношені;
- правила визначення зношеної готівки в банківській системі України, порядок їх обробки, знищення та утилізації;
- правила виявлення фальшивих банкнот у грошовому обігу України; законодавче визначення порядку організації роботи з фальшивими грошима;
- порядок обандеролення і пакування готівки в банківських установах України на різних технологічних процесах її обробки;
- порядок обробки і формування готівки підприємствами позабанківської сфери при її здаванні до банківських установ;
- порядок відшкодування сум при виявленні у процесі контрольних перевірок недостач та неякісних грошових білетів у вкладеннях Банкотно-монетного двору;
- порядок виконання комерційними банками депозитних операцій та операцій із приймання комунальних платежів від населення;
- порядок організації зберігання цінностей у депозитаріях установ комерційних банків.

Вдосконалення роботи, пов'язаної з організацією готівкового обігу в Україні слід проводити за такими напрямками:

1. Прогнозування грошової емісії та потреби в готівці.

Головна мета прогнозування готівкової маси - визначення на підставі основних напрямів грошово-кредитної політики і показників соціально-

економічного розвитку країни необхідного для нормального та безперебійного функціонування економіки обсягу готівки.[17, 340]

Мета прогнозування готівкової емісії - визначення необхідних обсягів виробництва банкнот і монет на Банкотно-монетному дворі НБУ. Воно здійснюється в кілька етапів:

- на першому етапі визначається необхідний обсяг емісії готівки як у цілому в Україні, так і в розрізі областей;

- на другому етапі визначається потреба у випуску готівки на заміну зношених банкнот та загальна потреба у випуску банкнот за номіналами;

- на третьому етапі (з урахуванням наявних запасів готівки у резервних фондах) визначається кількість банкнот і монет за номіналами, яку необхідно замовити для виробництва грошей на Банкотно-монетному дворі.

2. Виробництво грошових знаків.

Виробництво грошових знаків національної валюти - гривні здійснюється на основі повного технологічного циклу на відповідних виробничих потужностях Банкотно-монетного двору НБУ із застосуванням прогресивних технологій і сучасного обладнання.

Для забезпечення виготовлення якісних грошових знаків, що відповідають вимогам затверджених зразків, Банкотно-монетний двір створює технологію виготовлення грошей, яка виключає можливість потрапляння до складу готової продукції бракованих грошей.

З метою децентралізації управління готівковим обігом у країні, забезпечення оперативного і безпосереднього ефективного регулювання взаємовідносин із комерційними банками регіональні управління Національного банку України наділяються правами самостійного розпорядження готівкою, яка зберігається в їхніх сховищах і в оборотній касі, - передача банкнот і монет зі сховища до оборотної каси та з оборотної каси до сховища, здійснення підкріплень комерційних банків готівкою з оборотної каси за їхніми заявками, приймання надлишків готівки від комерційних банків.[13, 35-37]

3. Організація готівкового обігу.

У позабанківській сфері політика Національного банку України з питань готівкового обігу має спрямовуватися в першу чергу на:

- забезпечення оптимальної кількості та структури грошових знаків в обігу та своєчасне вилучення з обігу зношених, пошкоджених та підробних банкнот і монет;
- проведення гнучкої, виваженої політики щодо організації готівкових розрахунків для активізації підприємницької діяльності;
- постійно здійснювати аналіз руху готівки у значних сумах за рахунками клієнтів виключаючи можливість проведення сумнівних і некоректних операцій;
- надання права комерційним банкам самостійно встановлювати тарифи на розрахунково-касове обслуговування клієнтів без обмеження їх граничного рівня;
- поступову передачу функцій контролю за дотриманням суб'єктами господарювання касової дисципліни органам Державної податкової адміністрації;
- скорочення готівкових розрахунків на основі розширення обсягів безготівкових платежів населення в сфері торгівлі, послуг шляхом створення національної системи масових електронних платежів, використання розрахункових чеків, векселів, акредитивів тощо та здійснення соціальних виплат населенню через установи банків;
- сприяння автоматизації та механізації касових операцій, здійснюваних суб'єктами господарювання в торгівлі та інших сферах обслуговування;
- розроблення ефективних санкцій за порушення суб'єктами господарювання правил готівкового обігу та застосування дійових економічних важелів для запобігання таких порушень.

Світ придбав величезний досвід вирішення таких завдань. У центральних банках багатьох розвинутих країн застосовуються нові високоефективні технології зберігання, транспортування та обробки банкнот, засновані на автоматизованих системах та поєднані з інформаційними технологіями. Це дає

змогу контролювати готівковий обіг, управляти ним, отримувати своєчасну і якісну інформацію про стан готівки та підтримувати його на належному рівні, узгоджувати можливості виробництва готівки з потребами обігу.[11, 578]

Для створення і функціонування цілісної ефективної системи управління готівковим обігом, яка враховувала б зміни, що відбулися останнім часом в економіці і банківській системі країни, а також визначення у стратегічному та тактичному планах підходів спрямованих на комплексне вирішення організаційних і технічних питань на сучасному технологічному рівні на всіх етапах руху готівки потрібні нові підходи, що базуються на принципах застосування таких заходів, які спроможні створити умови для: повного і своєчасного забезпечення потреб економіки у готівці; зменшення питомої ваги готівки у загальному обсязі грошової маси; запровадження прогресивних технологій та сучасного обладнання на всіх операціях, пов'язаних з обробленням готівки; оптимізації витрат на підтримку готівкового обігу та чисельності обслуговуючого персоналу на операціях з готівкою; посилення безпеки при здійсненні готівкових операцій; вдосконалення організації та порядку обліку операцій з готівкою на всіх етапах руху готівки; перебудови системи інкасації та перевезення готівки; вдосконалення нормативного забезпечення ведення операцій з готівкою.

Вивчення технології обробки банкнот у центральних банках кількох провідних країн світу допомогло Національному банку визначити пріоритети у справі вирішення цього завдання в Україні.

Для організації контролю за технологічними процесами обробки банкнот, виявлення порушень щодо дотримання персоналом інструкцій з експлуатації, встановлення правомірності дій обслуговуючого персоналу у випадках виявлення недочетів, надлишків, фальшивих банкнот, банкнот інших номіналів у пачках, сформованих на автоматизованих системах, запобігання випадків зловживання обслуговуючим персоналом, в територіальних управліннях Національного банку України повинно бути забезпечено збереження (в електронному вигляді) даних обробки банкнот (балансові протоколи, протоколи розбіжностей, операційні протоколи тощо) на протязі 12-ти місяців з дати

обробки банкнот. За цей період ці дані зберігаються у системі на протязі строку, що обумовлений ємністю її пам'яті та обсягами даних обробки. Після чого (або у разі переповнення пам'яті системи до закінчення строку зберігання) вони видаляються з системи, активуються на магнітні носії і зберігаються в установленому порядку до закінчення встановленого терміну зберігання. Відповідальним за організацію вилучення даних з системи, а також за організацію їх зберігання на протязі нормативного строку є інспектор з питань безпеки.[6, 57-71]

Запровадження такої системи дозволить не тільки фактично щоденно контролювати технологічні процеси оброблення готівки у конкретному територіальному управлінні Національного банку, але і у значній мірі дозволить управляти процесами готівкового обігу в межах Національного банку. Крім того це надасть змогу мати своєчасну і якісну інформацію про стан та структуру готівки в обігу, оперативно приймати необхідні управлінські рішення щодо перерозподілу готівки між регіонами України, своєчасно забезпечувати підкріпленням той чи інший регіон, забезпечити більш перспективне прогнозування щодо потреб у готівці, а також планування виробництва готівки відповідно до потреб готівкового обігу.

Комплекс робіт щодо автоматизації обробки готівки має охоплювати такі технологічні операції: розробка і виробництво грошей, інкасація та транспортування, приймання та видача, обробка (перелік, сортування, контроль справжності, обандеролення, пакування), облік, зберігання, вилучення з обігу зношених і підозрілих грошей, експертиза підозрілих банкнот, знищення та утилізація готівки, непридатної для обігу.

Вирішення таких завдань в Україні можливе тільки шляхом поступового, але цілеспрямованого впровадження сучасних технічних засобів, автоматизованих та комп'ютерних технологій у сфері готівкового обігу на основі чіткої нормативної бази Національного банку, яка регламентує проведення всіх операцій із готівкою в державі. Вирішення цієї проблеми в Україні можливе за рахунок створення сучасної машинної технології вилучення і знищення зношених банкнот та поступового, зважаючи на реальні можливості, оснащення

регіональних управлінь НБУ автоматизованими системами обробки готівки, які дають змогу своєчасно і якісно здійснювати відсортування, контроль та вилучення з обігу зношених і фальшивих банкнот.

Висновок

Завдання формування оптимальної схеми і конкретних механізмів регулювання грошової маси в обігу є сьогодні надзвичайно актуальним. Старі випробувані монетарні інструменти - касовий і кредитний плани вже не придатні для ринкових умов.

Сучасна національна грошова система України має перехідний характер. Вона перебуває у стадії становлення і переходу до розвинених грошових структур ринкового типу. В перспективі система управління сукупним грошовим оборотом в Україні має відповідати міжнародним стандартам і вимогам.

Класична монетарна теорія виходить із того, що в умовах розвиненої ринкової економіки діє автоматичний механізм саморегуляції попиту і пропозиції грошей. Ідеться про функцію захисних стабілізаторів, які автоматично спрямовують розвиток грошової системи в напрямку встановлення рівноваги. Звісно, мова йдеться про розвиток лише відповідної тенденції. У дійсності абсолютна рівновага попиту та пропозиції ніколи не досягається. Та річ не в цьому. Важливо зрозуміти, що у випадках, коли існує недостатність грошей або їх надлишок, грошова система включає власні важелі саморегулювання, які діють у напрямку відповідного врівноваження монетарного ринку.

У структурі врівноваження попиту і пропозиції грошей винятково важлива роль належить такому саморегуляторові монетарного ринку, як швидкість обігу грошей (V).

Показник V характеризує швидкість обігу однієї грошової одиниці. Він показує, скільки в середньому разів на рік певна грошова одиниця витрачається на купівлю товарів і послуг. Виходячи з кількісного рівняння І.Фішера ($M_s = PY/V$) можна визначити V як співвідношення PY/M_s

$$V = \frac{PY}{M_s} \quad (13)$$

Через цю формулу показник швидкості грошей розраховується в банківській статистиці як співвідношення номінальної величини ВВП (PY) до M_0 або до M_1 .

Теорія грошей виходить із того, що швидкість обігу грошей є змінною величиною, на розміри якої впливають декілька чинників. Вважається, що показник V є обернено пропорційною величиною до пропозиції грошей і прямо пропорційною ставці відсотка.

Удосконалення грошового обігу - скорочення періодів між видачею платні, широке використання кредитних карток, електронного зв'язку, який прискорює здійснення платежів - все це приводить до збільшення швидкості обігу грошей. Це відчутно здешевлює систему обігу грошей, робить її мобільнішою та ефективнішою. У випадку зменшення кількості грошей, що обслуговує певну величину ВВП, швидкість обігу кожної грошової одиниці має зрости. Недостатність грошової маси, необхідної для обслуговування обігу товарів і послуг, компенсується прискоренням V . Важливо звернути увагу і на те, що таке прискорення здійснюється автоматично методом саморегулювання.

Список використаної літератури:

1. Сучасні банківські технології у сфері готівкового обігу: етапи становлення та перспективи розвитку.// Вісник Національного банку України 2009р. N 12 с 3-6.
2. Концепція організації готівкового обігу в Україні. // Вісник Національного банку України 2008р. N 6 с 48-53.
3. Голуб А., Гроші Кредит Банки. Львів. "Центр Європи" Семенюк Л., Смовженко Т., Голуб А. 2007. с. 24-26.
4. Гальчинський А. Теорія грошей. К., "Основи" Гальчинський А. 2006. с.80-86.
5. Лагутін В.Д. Гроші та грошовий обіг. Навчальний посібник. К., "Знання" Лагутін В.Д. 2008. с. 20-35.
6. Національний банк і грошово-кредитна політика. Підручник під ред. А.М. Мороза. К., 2009. с.57-71.
7. Круш П.В., „Макроекономіка” Круш П.В., Тульчинська С.О. Київ – 2008
8. Гальчинський А. С. Теорія грошей. — К.: Основи, 2009. — 256с.
9. Гриценко О. Гроші та грошово-кредитна політика. — К.: Основи, 2009. — 250с.
10. Гроші та кредит/ За ред.Б. С. Івасіва.- Тернопіль: Карт-бланш, 2010. — 426с.
11. Дзюбик С., Ривак О. Основи економічної теорії.- К.: Знання, 2006.- 578с.
12. Ковальчук В.М. Макроекономіка. — К.: МАУП, 2002. — 270с.
13. Мельничук О. М. Законодавчі основи та найважливіші параметри грошово-кредитної політики// Фінанси України. — 2008. - №7. — С. 35-37.
14. Савлук М. І. Гроші та кредит: Підручник. — К.: КНЕУ, 2009. — 245с.
15. Савченко А. Г., Пухтаевич Г. О., Тітьонко О. М. Макроекономіка. — К.: Либідь, 2006.- 260с.

16. Інструкція НБУ “Про порядок регулювання та діяльності банків в Україні”; Затв. постановою Правління НБУ № 368 від 28.08.2001 // Дод. До Вісн. НБУ. — 2001. — № 9. — С. 3.

17. Скоморович І.Г., Реверчук С.К., Малик Я.Й. та ін. Історія грошей і банківництва: Підручник / За заг. ред. д-ра екон. наук, проф. С.К. Реверчука. - К. Атіка, 2004. - 340 с.

18. Прядко, В. В. Історія грошей і кредиту: Підручник для студ. вузів / В. В. Прядко, М. М. Сайко ; М-во фінансів України, Буковинська держ. фінансова академія. - К. : Кондор, 2009. - 507,[1] с.